

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 452-453; İbn Haldûn, *Mukaddime* (trc. Zakir Kadirî Ugan), İstanbul 1968, II, 17, 21; İbnü'l-Hümâm, *Fet-hu'l-kadîr*, Kahire 1389/1970, II, 211-213; *Tecrid Tercemesi*, IV, 50-54; Dâmâd Efendi, *Mecma' u'l-enhür ft şerhi Mülteka'l-ebhur*, İstanbul 1328 — Beyrut, ts. (Dârü İhyâi't-türâ-si'l-Arabî), s. 205; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, II, 366; "Arpa", *İA*, I, 592; H. Bowen, "Arpa", *EJ²* (İng.), I, 658.

MEHMET ERKAL

ARPA EMİNİ

**Osmanlılar'da
saray ahırlarının ve ordunun
ihtiyacı olan arpayı temin etmekle
görevli saray memuru.**

Kaynaklarda emîn-i şâir ve emîn-i cev olarak da geçer. Saraya bağlı dört emînlikten biri olan (diğerleri Sehremaneti, Matbah-ı Âmire ve Darphâne Emaneti) Arpa Eminliği'nin hangi tarihte teşkil edildiği bilinmemektedir. Bununla beraber XVI. yüzyıldan itibaren kaynaklarda adına rastlanması, daha önceki tarihlerde de mevcut olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Nitekim 29 Zilkade 981 (22 Mart 1574) tarihli bir kayıttan bu görevin sipahi oğlanları kâtibi Mustafa Çelebi'ye verildiği görülmektedir (BA, MD, XXV, 87/973).

Arpa emininin arpacı, arpa kâtibi, rûznâmesi gibi yardımcıları bulunmaktaydı. Bunlardan arpacıların sayısının XVI. yüzyıl sonlarında 200 kadar olduğu bilinmektedir.

Dîvân-ı Hümâyün hâcegân*ından olan arpa emininin belli görev ve sorumlulukları vardı. Meselâ her yıl ilkbaharda İstabl-ı Âmire atlarının çayra çıkarıldıkları gün Kâğıthane'deki İmrahor Köşkünde padişaha yemek vermek, asâkir-i hâssa, mansûre ve İstabl-ı Âmire'ye gerekli arpayı temin etmek (Abdurrahman Vefik, I, 180), barış zamanlarında sarayın ve elçilerin, ayrıca İstanbul'a gelen beylerbeyi, sancak beyi vb. kimsele- rin hayvanlarına yem temin etmek gibi görevleri yerine getiriyordu. Sefer sırasındaki görevleri ise daha ağırdı.

Arpa emininin yapacağı harcamalar için gerekli para hazineden karşılanır ve bu paraya arpa-bahâ denirdi. Aynı şekilde arpa, saman, bahâriyye, kaşımıyye* ve diğer mühimmat mübâyaya ve harcamaları için hazine masraflarına karşılık bazı mukâtaa*ların gelirinin tahsisini de talep edebilirdi. Nitekim 1648'de arpa emininin Dîvân-ı Hümâyün'a verdiği

bir arz*da çayır masraflarını karşılamak üzere Bilecik mukâtaası gelirinin tahsis edilmesini (TSMA, E 10131/5), diğer bir arzda ise İstabl-ı Âmire için gerekli olan arpanın bedeline karşılık 10.000 kuruş verilmesini istediği görülmektedir (TSMA, E 8204). 1809 ve 1814 yıllarında da Hazîne-i Âmire'nin gelir ve giderleri içerisinde Arpa Emaneti tahsisatı 310.000 kuruş olarak tahakkuk etmiştir.

Arpa emini görevini ihmal ettiği takdirde ağır şekilde cezalandırılırdı. Nitekim esnafa ödenmesi gereken para konusunda kusurlu bulunan Arpa emini Şâbanzâde Mustafa Efendi vezîriâzamın emriyle Dîvân-ı Hümâyün'da değnek ile dövülerek cezalandırılmıştır (Râşid, II, 583).

Arpa Eminliği XIX. yüzyılda Zahire Nezâreti ile birleştirilmiştir. Bugün İstanbul'da bu adla anılan iki mescid ve birkaç sokak bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. D 6324, 8987; E 8204, 10131/5; BA, MD, XXV, 87/973; Râşid, *Tarih*, II, 583; Çeşmizâde, *Tarih* (nşr. Bekir Kütükoğlu), İstanbul 1959, s. 20, 42, 80; Vâsîf, *Tarih* (İlgürel), s. 132, 185, 192, 282, 352; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, İstanbul 1328-30, I, 180; Uzunçarşılı, *Merkez - Bahriye*, s. 68-69, 346-354; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişme Dönemi*, İstanbul 1986, s. 124, 238, 334; TA, III, 387; R. Ekrem Koçu, "Arpa Emi- ni", *İst.A*, II, 1053-1055.

MEHMET İPŞİRLİ

ARPALIK

**Osmanlılar'da
devlet memurlarına hizmette
buldukları sürece maaşlarına ilâveten,
görevden ayrıldıktan sonra ise
bir nevi emekli maaşı olarak
tahsis edilen gelir için
kullanılan terim.**

Arpalık başlangıçta arpa ile ilgili yani bir kısım devlet büyüğünün ve atlarla savaşa katılan kuvvetlerin hayvanlarına verilen arpa parasını ifade eden bir kelime iken sonradan aynı veya nakdî tahsisatı belirten bir terim haline gelmiştir. Arpalığın Osmanlı Devleti'nde ne zaman verilmeye başlandığı ve buna benzer bir tahsisatın daha önce hangi devletlerde görüldüğü kesin olarak bilinmemektedir. İslâm tarihinde askerî ve sivil hizmetlilere maaş olarak ve maaş yerine geçmek üzere verilen aynı yahut nakdî tahsisata tu'me, atıyye, iktâ, nân-pâre, suyurgal, tıyâl, incü, dirlik, timar, zeâmet, iltizâm, ulûfe, yevmiye ve maaş gibi adlar verilmiştir. Hz. Ömer devrin-

den itibaren memurlara atıyyelerine ilâveten bazı ek gelirler sağlandığı da anlaşılmaktadır. Meselâ Humus Valisi İyâz b. Ganm'e günde bir dinar atıyyesinden fazla olarak bir müd buğday ve ayrıca bir koyun, Kûfe askerî valisi Ammâr'a da atıyyeden başka günde bir müd buğday tahsis edilmişti.

Osmanlılar'da arpalık adıyla bazı devlet memurlarına tahsis edilen ilâve gelirin ne zaman verilmeye başlandığı da kesin olarak bilinmemekle beraber bu terime XVI. yüzyıl kaynaklarında rastlanmaktadır. Ulemâya arpalık tahsisine ait örneklerin bu yüzyılın başlarında görülmesine rağmen uygulamanın daha önce de mevcut olması muhtemeldir. XVI. yüzyıl başlarında timar* tabirinin aynı mânâyı ifade etmek üzere kullanıldığına dair kayıtlara rastlamak mümkündür. Meselâ Kanûnî'nin hocası Hayreddin Efendi'ye bazı köyler "bervech-i arpalık" timar olarak verilmiştir. Ayrıca mülk* ve dirlik* tabirleri de aynı maaşla kullanılmış olmalıdır. Çünkü timar aynı zamanda hânedan mensuplarına, dervişlere, emekli veya mâzul ilmiye mensuplarına, merkezdeki büyük küçük bazı memurlara da verilebilmekteydi. Aynı şekilde ilk Osmanlı padişahlarının devletin teşkilâtlanmasına hizmet eden askerî ve mülkî erkân ile ilmiye sınıfı mensuplarına geniş muafiyetlerle temlik*ler verdikleri de bilinmektedir.

Adından da anlaşılacağı gibi arpalık başlangıçta daha çok seyfiye ricâlî*ne tahsis edilmişti. Bir mühimme* kaydına göre, 1550'lerde saray çavuşlarının yevmiyelerinden başka arpalıkları da vardı (BA, MD, II, 42). Bununla beraber arpalık sadece at beslemek durumunda olanlara has bir ek gelir olarak kalmadı. Zamanla, Kanûnî'nin vezîriâzamı İbrâhim Paşa'nın da belirttiği gibi, mücerret bir tabir haline geldi (Hoca Sâdeddin, II, 564). XVI. yüzyılda arpalık, seyfiye ve ilmiye mensuplarına yevmiyelerine ilâve olarak verildiği gibi emeklilik halinde de tahsis edilmekte idi. Rumeli kazaskeri Zeyrekzâde Mehmed'e, 1518'de emekli olduktan sonra Muradiye vakfından Kırklareli (Kırkkilise) kazası arpalık olarak verilmişti (Mecdî, s. 323). Aynı şekilde 1509'da yevmî 40 akçe ile emekli olan Mehmed Çelebi b. Sinan Paşa'ya ayrıca yevmî 20 akçe ile birlikte Silivri kazası da tahsis edilmişti (a.g.e., s. 215).

İlmiye mensuplarına emekli olduklarında arpalık tayin edilmesine karşılık, XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar seyfi-